

Kustartilleriets anläggningar på Söderarm

Särtryck ur boken "Stockholms kustartilleriförsvar 1914-2000, en guide till det fasta sjöfrontsartilleriet i Stockholms skärgård".

Tiden 1935 till 1975

Det fasta försvaret av Stockholms skärgård var länge koncentrerat till området Vaxholm-Rindö-Värmdö. Med start 1914 flyttades dock kustartilleriet positioner, först ut till Vaxholms yttre befästningslinje och i mitten av 1930-talet till Havsbandslinjen.

I Havsbandslinjen ingick sju spärrar: Roten, Arholma, Söderarm, Korsö, Långbåling/Ornö, Mellsten och Askö. I en spärr/spärrbataljon ingick både lätta och tunga sjöfrontsbatterier samt en eller flera minspärrtroppar.

Batteri Söderarm (med beteckningen SA) grupperades på Torskär i mitten av 1930-talet och ingick i spärren Söderarm som en del av Havsbandslinjen. Bygget av batteri SA hör samman med den för allmänheten mindre kända planen av Sverige och Finland att gemensamt besätta Åland under andra världskriget, den så kallade Ålandsplanen.

Batteri SA hade följande stridsuppgifter:

-försvara fientliga fartygs framträngande mot Furusundsleden och Ålandsförträngningen

-stödja egna sjöstridskrafterns verksamhet

-skydda våra mineringar över Furusundsleden, vår sjötrafik och vårt fiske

-försvara eget grupperingsområde.

Batteri SA bestod ursprungligen av två 15,2 cm kanoner i öppna pjäsbrunnar, kommandoplats, mätstationer, S-plats (sammanställningsplats), skyddsrum och luftvärn på Torskär.

I början av 1940-talet flyttades en 15,2 cm kanon i vridbart pansartorn från 12:e batteriet på Rindö till Tyvskär och batteri SA bestod därmed av tre 15,2 cm pjäser. Skottvidden för batteriets 15,2 pjäser var c:a 15 000 meter och de hade en eldhastighet 6-7 skott per minut.

Tre tunnlar sprängdes under andra världskriget in i berget på Torskär. Tunnlarnas öppningar vette västerut så att fientliga fartyg inte skulle kunna skjuta rakt in i dem österifrån. I tunnlarne fanns bland annat skyddsrum, kök, expeditioner, logement och förbandsplats.

I mitten av 1940-talet uppgick batteriets bemanning till c:a 200 man. Senare tillkom c:a 100 man från armén som skötte batteriets närförsvar.

Ett fåtal anläggningar finns idag kvar på Torskär, bland annat två ammunitionsdurkar till luftvärnet, frontverkstad och ett KSP-värn som har byggts om till bastu. (Tyvskärspjäsen står numera på Vaxholms Fästnings Museum.)

Övriga förband i spärren Söderarm var:

-8,4 cm sjöfrontsbatteriet på Långskär

-57 mm sjöfrontsbatterier på Karskär, Lerskär och Otterkobbarna

-21 cm batteri på Yttre Hamnskär

-spärrbataljonstab på Yttre Hamnskär

-minstationer på Lerskär och Mellan-Kålskär

-strålkastare på Österkär, Lerskär, Otterkobbarna, Stora Hämtan, Grisslan, Yttre Hamnskär och Långskär

-mätstationer och observationsplatser på Yttre Hamnskär, Karskär, Tjärven, Vidinge, Lilla Håkanskär, Storharan, Botveskär, Tunholmen, Stora Långskär, Långskär och Björkskär vid Arholma.

Tiden 1975 till 2000

För att ett tungt sjöfrontsbatteri ska kunna hejda ett flertal tyngre fartyg i till exempel ett invasionsföretag, krävs att batteriet i ett tidigt skede kan öppna eld. Ju tidigare batteriet kan öppna eld och skjuta träffsäkert, desto fler mål hinner batteriet bekämpa. För att klara detta krävs hög eldhastighet, stor skottvidd, stor verkan av det enskilda skottet och hög precision på eldledningen. Kustartilleriets tunga sjöfrontsartilleri bestod länge av 15,2 cm, 21 cm och 24 cm kanoner med modellår från slutet av 1890-talet och framåt. Dessa batterier levde knappast upp till hög eldhastighet.

Arbetsnamnet för att ge kustartilleriet ett toppmodernt tungt sjöfrontsartilleri blev ERSTA, Ersättning Tungt Artilleri. Resultatet blev 12 cm tornautomatpjäs M/70, en vätskekyld helautomatisk tornpjäs med en praktisk eldhastighet på 25 skott per minut. Skottvidden var runt 25 000 meter, beroende på projektil.

Batterierna fick en mycket hög skyddsnivå och skulle teoretiskt sett kunna stå emot nära träffar av kärnvapen och direktträffar av konventionella vapen. Anläggningarna konstruerades som helt självständiga enheter kapabla att klara sig själva avstängda från omvärlden i upp till

30 dagar med proviant, färskvatten, sjukvård och elkraft.

I mitten av 1970-talet stod det nya 12 cm batteriet Söderarm 1 (SA1) klart. Det gamla 15,2 cm batteriet SA utgick därmed ur krigsorganisationen. Batteriets olika anläggningar grupperades på sju olika öar i Söderarms skärgård enligt nedan:

Stor-Rävsjär - 1:a pjäs;

Hallskär - 2:a pjäs och skenradar;

Tyvskär - 3:e pjäs och en luftvärnstropp med två 40/48;

Yttre Hamnskär - spärrbataljonstab, tre 12 cm granatkastare och en luftvärnstropp med två 40/48;

Stor Högsjär - mätstation med ARTE 724 (artillerieldledning 724) i anläggning E. HSRR (höjsänkbar radar) och ett öga;

Torskär - anläggning D, batteriets kommandoplats, HSRR och öga;

Karskär - mätstation med ARTE 728 (artillerieldledning 728) i ett betongvärn.

Många av anläggningarna till det äldre 15,2 cm batteriet fortsatte att användas, bland annat som skyddade förläggningar.

Kustartilleriets befästningar raserades i början av 2000-talet.

Bild 01

Två av batteri Söderarms 15,2 cm pjäser samt den välmaskerade kommandoplatsen fotograferade från fyren på Torskär. Den norra kanonen är den längst ut på udden. Foto via KRA.

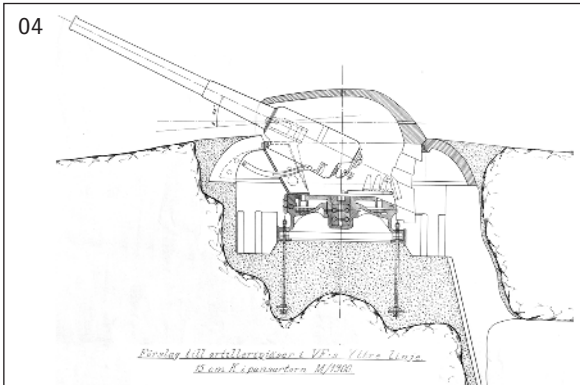
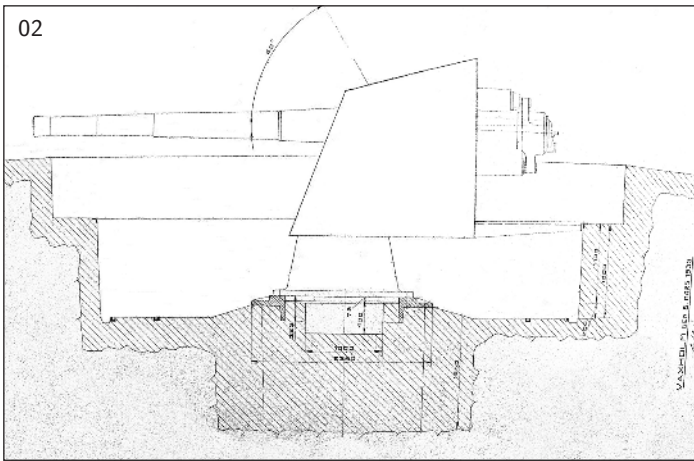

Bild 02

Principskiss över en 15,2 cm kanon uppställd i en djup pjäsgrop och försedd med pansarsköld för frontalt skydd. Senare byggdes skölden ut åt sidorna och bakåt till en så kallad tornsköld så att bemanningen skulle få ett fullgott splitter- och väderskydd. Utöver tornskölden täcktes senare pjäsgropen över med så kallade napalmplåtar som skydd mot eldsprutor och napalmbomber. Napalmplåten satt fast i tornskölden och rörde sig i sidled beroende på hur kanonen riktades.

Kustartilleriet fick ofta nöja sig med äldre utrangerat artillerimateriel från flottans fartyg. Under andra världskriget blev det bråttom att få ut kanonerna i havsbandet och få dom skjutklara, skyddet fick komma i andra hand. Uppställningen av pjäser i öppna brunnar medgav eldgivning horisonten runt, vilket är att föredra i skärgårdsmiljö där fienden kan dyka upp på en ö bakom ens egen. Allteftersom tid och pengar medgav byggde man ut befästningarna och gav pjäsen bättre skydd i form av pansarplåtar och napalmplåtar över pjäsbrunnen. Foto via KRA.

Bild 03

Eldgivning med en av batteri Söderarms pjäser på Torskär. Innan pjäserna fick napalmplåtar som täckte pjäsbrunnarna var de endast försedda med enkla bärverk av trä för maskering. Foto via KRA.

Bild 04

Principskiss över en 15,2 cm kanon som kustförsvarspjäs i vridbart pansartorn med låg profil. Denna uppställningsform medgav ett bra skydd för bemanningen samtidigt som kanonen kunde riktas horisonten runt. Pjäsbemanningen var helt skyddad från fientlig beskjutning under pansar och betong. Detta var en

konstruktion från slutet av 1890-talet. Tornpjäserna i de seriebyggda batterierna efter andra världskriget fick ett liknande utseende.

Bild 05

Eldgivning med 3:e pjäs på Tyvskär under andra världskriget. Pjäsen flyttades i början av 1940-talet från 12:e batteriet på Rindö till Tyvskär. Foto via KRA.

Bild 06

Situationsplan från 1940-talet med batteri Söderarms 1:a och 2:a pjäs på Torskär samt Tyvskär där batteriets 3:e pjäs grupperades.

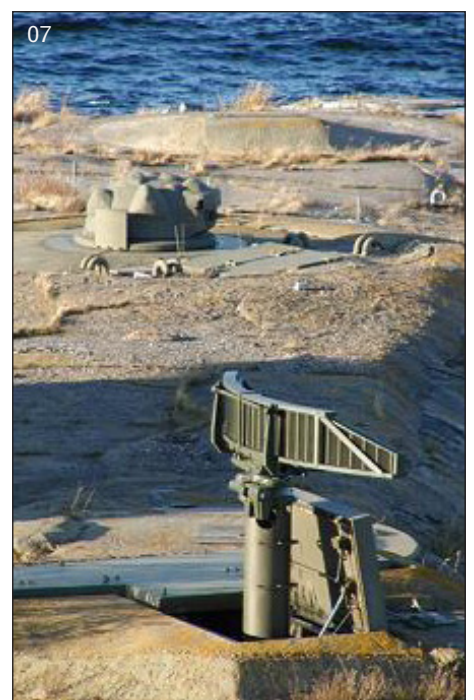
Bild 07

Det gamla 15,2 cm batteriet SA med gamla kanoner från 1890-talet ersattes i mitten av 1970-talet av det moderna 12 cm batteriet SA1. Många av de äldre betongvärnen byggdes om och återanvändes till det nya batteriet.

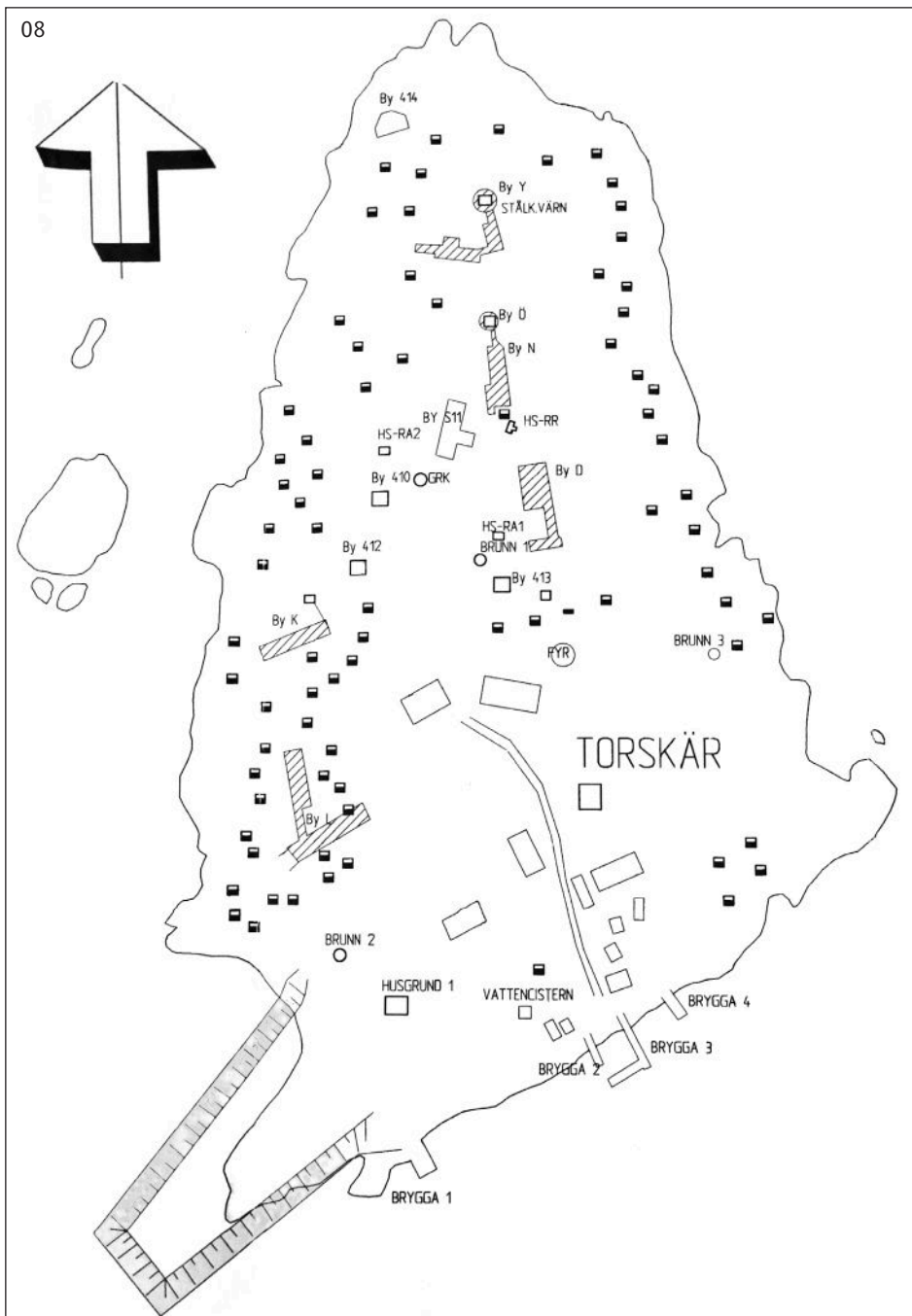
Längst bort i bild syns en plomberad pjäsplats till den norra 15,2 cm kanonen. På ritning 08 på nästa sida är detta värn markerat som STÅLK.VÄRN i By. Y. Värnet har alltså byggts om till ett strålkastarvärn.

I mitten ligger en mätstation (öga) i pansarkuppel som byggdes i den gamla pjäsplatsen till den södra 15,2 cm kanonen, markerat som By. Ö på ritning 08.

Närmast kameran en HSRR (höj- sänkbar radar) för batteri SA1:s eldledning, utmärkt som HSRR på ritning 08. Radarn grupperades vid kommandoplatsen till det gamla 15,2 cm batteriet. Foto via KRA.

08

Bild 08

Karta från FORTV inför avvecklingen av kustartilleriets anläggningar på Torskär. Streckade objekt markerar underjordiska anläggningar.

Anl. Y – Pjäsplats till den norra 15,2 cm kanonen samt tunnel 2 vilken byggdes om till värn för strålkastare.

Anl. Ö – Ett av 12/70 batteriets två ögon byggdes in i pjäsbrunnen till den södra 15,2 cm kanonen och utgjordes av TV/Laser avståndsmätare i en fjärrstyrd pansarkupol.

Anl. N – Sammanställningsplats och kommandoplatz till det äldre 15,2 cm batteriet. Anläggningen hade även ett periskop. Anläggningen var sammanbyggd med pjäsplatsen till den södra 15,2 cm kanonen.

Anl. D – Anläggning David som utgjorde S-platsen. Anläggningen hade fem våningar, se bild 12.

Anl. K – Gammal skyddstunnel från andra världskriget.

Anl. L – Gammal skyddstunnel, tunnel 1 från andra världskriget. Den tvärsgående tunneln innehöll expedition och kök.

Anl. 414 – Täckt kulsprutevärn från andra världskriget. Ombyggt till bastu.

På öns sydvästra udde dumpades sprängsten från de många underjordiska anläggningarna i vattnet. De svart-vita kvadraterna markerar splitterskyddade skyttevärn för två man.

09

Karta från FORTV inför avvecklingen av kustartilleriets anläggningar på Tyvskär.

Anl. 101 – 3:e pjäs i 12/70 batteriet.

Anl. 102 – Anläggningen till den före detta 3:e pjäs i det äldre 15,2 cm batteriet från andra världskriget.

Anl. 103 – Okänd anläggning.

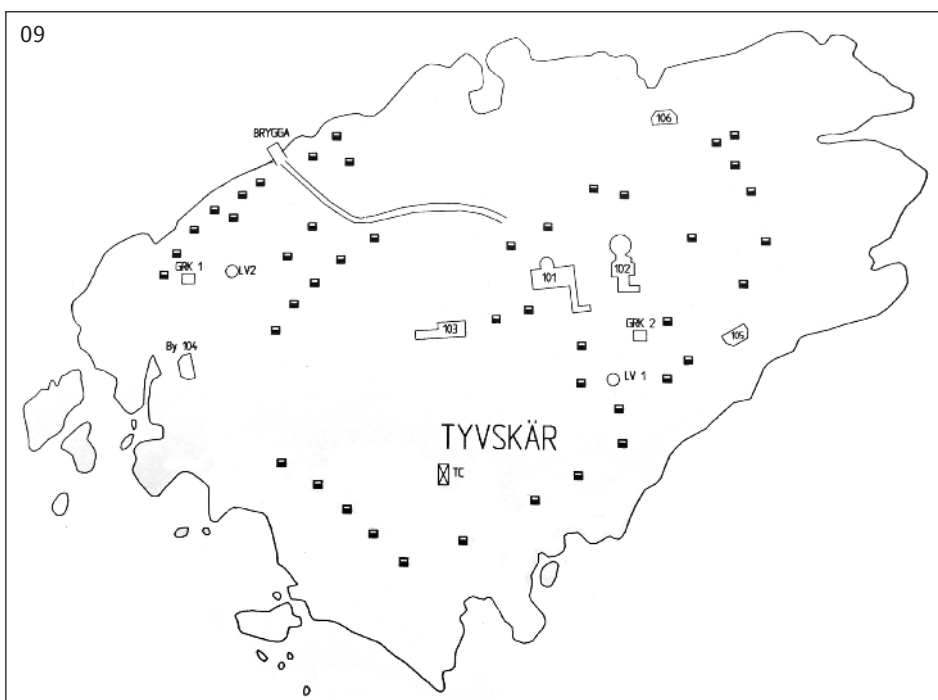
Anl. 104-106 – Täckta kulsprutevärn från andra världskriget.

Svartvita rektanglar markerar splitterskyddade skyttevärn för två man.

Bild 10

12 cm tornautomatpjäs M/70 (ERSTA) på Tyvskär. Den är markerad med byggnadsnummer 101 på ritning 09, notera Söderarms fyr i bakgrunden. Foto: Elis Hoffman via SMM.

09

10

Bild 11

Ingångsdelen till anläggning D. I bakgrunden syns lotshus och den höj-sänkbara radarn. Foto: Elis Hoffman via SMM.

Bild 12

Sektion över anläggning D, S-platsen på Torskär.

Ett femvåningshus har byggts upp nere i ett sänkschakt i marken. Huset byggdes av lätta prefabricerade delar och stod på tjocka gummi-kuddar som skydd mot den kraftiga markstöt-

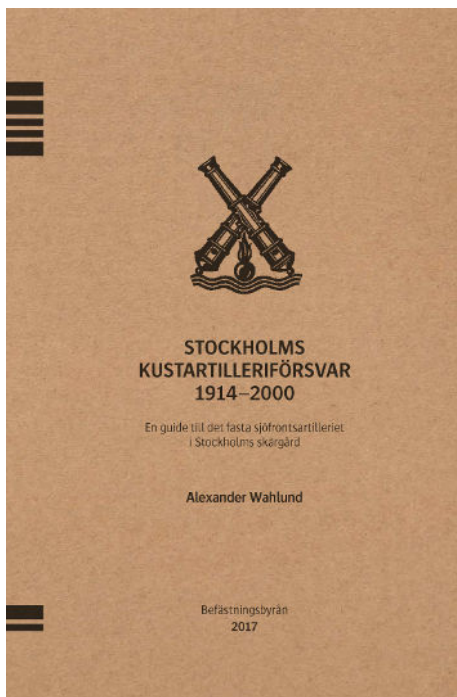
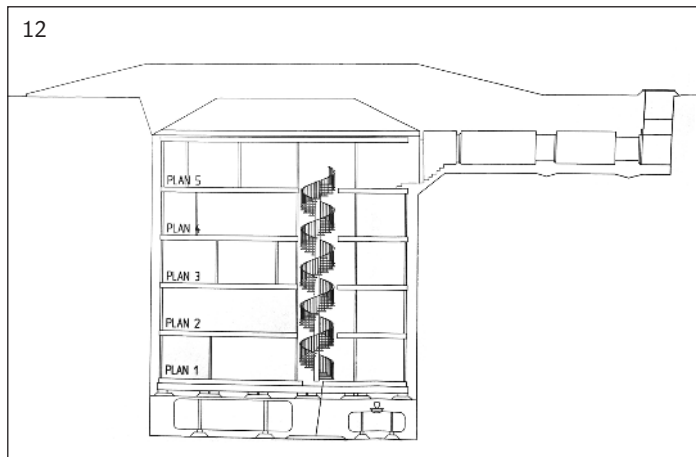
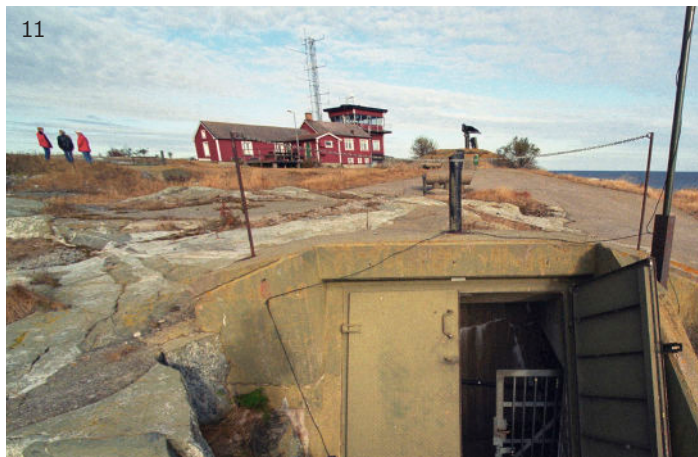
våg som kan uppstå vid kärnvapenexplosioner. Schaktet förslöts med ett tjockt betongtak som i sin tur täcktes med sten och jord som maske-ring. Oljetanken för KRAGG:en fanns på 0-plan utanför anläggningen.

Bild 14

Anläggning D innehöll bland annat lokaler för expeditioner, samband, samt strids- och eldledning. Foto: Elis Hoffman via SMM.

Bild 13

För att anläggningen skulle vara självförsörjande fanns bland annat logement, tvätttrum och kök i anläggningen. Foto: Elis Hoffman via SMM.

Visste du att det mellan 1914 och 2000 grupperades fler än 80 fasta kustartilleribatterier i Stockholms skärgård?

”Stockholms kustartilleriförsvar 1914-2000” är en unik kartläggning av dessa. Boken innehåller flera tills nyligen hemligstämplade illustrationer och fotografier. För första gången någonsin presenteras alla fasta KA-batterier uppförda i Stockholms skärgård 1914–2000 i sin helhet. Inledningsvis presenteras befästningsprinciper och de olika artillerisystemen ingående i både ord och bild, därefter presenteras alla batterier i geografisk ordning, från Roten i norr till Landsort i söder. Boken är rikt illustrerad med fler än tusen foton, kartor och ritningar. Boken är inbunden och har 264 sidor i stående A4-format. Förutom det fasta sjöfrontsartilleriet presenteras även eldledningsutrustning, minstationer, markstridsförband och värnkanonförband.

All text och bilder i denna folder är tagna ur ”Stockholms kustartilleriförsvar 1914-2000: En guide till det fasta sjöfrontsartilleriet i Stockholms skärgård” utgiven av Befästningsbyrån och får inte kopieras, läggas ut på Internet eller på något annat sätt användas utan Alexander Wahlunds medgivande.

”Stockholms kustartilleriförsvar 1914-2000” finns att köpa på Söderarm men kan även beställas direkt från förlaget. Maila befastningsbyran@gmail.com för mer information.